

Yayın ilkeleri, izinler ve abonelik hakkında ayrıntılı bilgi:

E-mail: bilgi@uidergisi.com.tr

Web: www.uidergisi.com.tr

KİTAP İNCELEMESİ

İlhan TEKELİ ve Selim İLKİN, Dış Siyaseti ve Askeri Stratejileriyle İkinci Dünya Savaşı Türkiye'si

Karel FRANCO VALANSİ*

* Yüksek Lisans Öğrencisi, Kadir Has Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü,

Bu makalenin tüm hakları Uluslararası İlişkiler Konseyi Derneği'ne aittir. Önceden yazılı izin alınmadan hiç bir iletişim, kopyalama ya da yayın sistemi kullanılarak yeniden yayımlanamaz, çoğaltılamaz, dağıtılamaz, satılamaz veya herhangi bir şekilde kamunun ücretli/ücretsiz kullanımına sunulamaz. Akademik ve haber amaçlı kısa alıntılar bu kuralın dışındadır.

Aksi belirtilmediği sürece *Uluslararası İlişkiler*'de yayınlanan yazılarda belirtilen fikirler yalnızca yazarına/yazarlarına aittir. UİK Derneğini, editörleri ve diğer yazarları bağlamaz.

Dış Siyaseti ve Askerî Stratejileriyle İkinci Dünya Savaşı Türkiye'si

İlhan TEKELİ ve Selim İLKİN

1. Cilt, İletişim Yayınları, İstanbul, 2013, 669 sayfa.

Hazırlayan: Karel FRANCO VALANSİ*

İkinci Dünya Savaşı, sıcak savaşa katılmaktan kurtulmasına rağmen diplomatik manevralar nedeniyle tüm dünyayı olduğu gibi Türkiye'yi de derinden etkileyen tarihi bir kırılma noktasıdır. Bu konuda yazılan kaynak niteliğinde önemli bir kitap 2013 sonbaharında raflardaki yerini aldı. Tarih Vakfı Başkanı, şehir planlamacısı ve sosyolog Prof. Dr. İlhan Tekeli ile İktisat Öğretim Üyesi Selim İlkin'in kitaplaşmış on beşinci ortak çalışması olan "Dış Siyaseti ve Askerî Stratejileriyle İkinci Dünya Savaşı Türkiye'si 1. Cilt", Kasım 2013'te İletişim Yayınları tarafından yayınlandı.

Üç cilt olarak tasarlanan bu çalışmada, İkinci Dünya Savaşı döneminin seçilmesi, bir dönüm noktası olarak kabul edilen bu savaş ile birlikte Türkiye'nin dış politikasından ekonomisine, toplumsal alandan siyasal rejimine kadar yaşadığı dönüşüme bir ışık tutma gayreti olarak gösteriliyor. Tekeli ve İlkin'in bu projeyi başlatmadaki asıl amaçları literatürdeki bir eksikliği kapatma ihtiyacı. Türkiye'nin İkinci Dünya Savaşı sırasındaki dış politikası hakkında yayınlanmış birçok araştırma olmasına rağmen, çoğu eserde yaşanan olay ve gelişmelerin dış etkilere bağlanmış olduğunu belirten yazarlar, Türk toplumunun yaşananlar üzerindeki etkisinin göz ardı edildiğini söylüyorlar. Tekeli ve İlkin bu eksikliği gidermek için Türkiye'nin o dönemdeki askeri, ekonomik ve sosyal politikalarını incelemek gerektiğini düşünerek bu projeye başlamışlar.

Projenin ilk cildi, ağırlıklı olarak 1938-1947 yılları arasındaki dönemde Türkiye'nin dış politikası ve ordunun geliştirilmesinde izlenen yaklaşımları incelemekte. Yazarların verdiği bilgiye göre ikinci cilt aynı dönemdeki savaş ekonomisini, Milli Koruma Yasası gibi kanunlarla bozulan dengenin düzeltilme çalışmalarını ele alacak. Türkiye'nin sıcak savaştan kaçındığı bu dönemde ordusunu savaşa girme olasılığına karşı hazırlaması ve bunun toplumsal sonuçlarını inceleyen bu cilt, o dönem Türkiye'sini anlayabilmek için oldukça önemli. Üçüncü ciltte ise savaş koşullarında getirilen otoriter ve merkezi devlet uygulamalarının yarattığı sosyal anlamdaki değişimlerin ve savaş sonrası toplumsal projelerin ele alınması planlanmış.

Kitapta kronolojik bir sıra takip ediliyor. Olaylar; savaş öncesi hazırlıklar, savaş dönemi ve savaş sonrası olarak üç ana bölümde toplanıyor. İkinci Dünya Savaşı'nı ve bu

---

* Yüksek Lisans Öğrencisi, Uluslararası İlişkiler Bölümü, İİSBF, Kadir Has Üniversitesi, İstanbul. E-posta: karevalansi@gmail.com

savaşın başlama sebeplerini daha iyi kavrayabilmek için Tekeli ve İlkin diğer birçok araştırmacı gibi Birinci ve İkinci Dünya Savaşı'nı ve iki savaş arasındaki dönemi bir bütün olarak incelemek gerektiğini vurguluyorlar (sayfa 16). Bu nedenle İkinci Dünya Savaşı öncesi dönemi anlatırken, genellikle hatalı bir şekilde "Tüm savaşları bitiren savaş" olarak adlandırılan Birinci Dünya Savaşı'ndan başlayarak gelişmeleri inceliyorlar. Wilson Prensipleri'nden Milletler Cemiyeti'nin kurulmasına, Montrö Boğazlar Sözleşmesi'nden Rusya-Almanya Saldırmazlık Paketi'na kadar savaş öncesi dönemin uluslararası düzeydeki tüm önemli gelişmeleri anlatırken, 1923-1939'daki savaş öncesi yıllarda Türkiye'nin hazırlıkları da ele alınıyor. Türkiye'de ordunun gelişimi ve silah endüstrisinin kuruluşu anlatılırken, ordunun güvenlik konuları dışında siyasetten ayrılması gibi önemli dönüm noktaları da inceleniyor.

Kitapta, 1939-1945 yılları arasında devam eden savaş hem uluslararası boyutta hem de Türkiye'nin gelişmelere gösterdiği tepkiler bakımından inceleniyor. Türkiye'nin bir taraf seçmesine rağmen sıcak savaşa girmemek için gösterdiği çabalar ile toprak ve can kaybı vermeden tamamlamayı başardığı bu sürecin detaylı bir anlatımını sunan kitap, aynı zamanda Türk ordusunun gücünü, yapılan askeri anlaşmaları ve savaş boyunca uyguladığı askeri stratejileri de gözler önüne seriyor. Birinci Dünya Savaşı'ndan miras alınan topyekün savaş anlayışının getirdiği harp ve milli müdafaa ekonomisi döneminde, sanayileşmemiş bir ülke olarak yaşanan zorluklar, ordunun nasıl ve hangi zamanlarda genişletildiği, bu ordunun diğer ülkelerin Türkiye algısını nasıl şekillendirdiği de ele alınıyor. Kazablanka Zirvesi gibi savaşın uzamasının ve ağır kayıplar verilmesinin başlıca nedeni olan görüşme kadar Refah Vapur Faciası gibi olaylara da yer veren kitap, Türkiye'nin Almanya'ya savaş ilan etmesi ve savaşın bitip Soğuk Savaş döneminin başlaması ile sonlanıyor. Kitap ayrıca detaylı olarak propaganda, istihbarat, direniş ve insani yardımlar gibi cephe dışında sürdürülen savaşları da ele alıyor.

Tekeli ve İlkin tarafsızlık halini "savaşın her iki tarafı da öteki görmemek" olarak tarif ediyorlar (sayfa 24). Ancak bu savaş sırasında yaşananlara ilgisiz kalmak anlamına da gelmiyor. "Aktif tarafsızlık"¹ olarak da tarif edilebilecek bu durum, Türkiye'nin savaş sırasındaki tutumunun sadece kendi kararına bağlı olmadığını, savaşın tarafların Türkiye'nin tarafsızlığına razı olduğu anlamına geldiğini, ancak Türkiye gibi stratejik öneme sahip bir ülkenin her an savaşa çekilebileceği için sürekli aktif bir politika izlemek zorunda kaldığını vurguluyorlar (sayfa 24). Yazarlar, Türkiye'nin savaş dışında kalabilmek için İngiltere ve Fransa ile ittifaka girdiğini ve bu çerçevede üstlendiği asimetrik yükümlülüğün savaş dışı kalmasına imkân tanıdığını belirterek, sanayileşmemiş Türkiye'nin bu sayede karşılaştığı güç dengesi açığının kapandığını ve bu durumun caydırıcılık sağladığını belirtiyorlar (sayfa 23).

Tekeli ve İlkin, Türk hükümetinin İngiltere ve Fransa ile ittifak yapmasının bu dönemde halk ile genç subayların eğilimleri ile çeliştiğini vurguluyorlar (sayfa 27). Kurtuluş

1 Günay Göksu Özdoğan, "İkinci Dünya Savaşı Yıllarındaki Türk-Alman İlişkilerinde İç ve Dış Politika Aracı Olarak Pan-Türkizm", Faruk Sönmezoğlu (der.), *Türk Dış Politikasının Analizi*, Der Yayınları, İstanbul, 2004, s.136.

Savaşı'nda Türkiye'nin düşmanı olan bu iki ülke ile ittifaka girilmesinin kamuoyu tarafından kabulünün zor olduğunun altını çizen yazarlar, Almanya'nın yaptığı propaganda ve askeri başarıların da subayları etkilediğini ekliyorlar (sayfa 25-27).

Birinci Dünya Savaşı sonrasında başlatılan halkı savaştan soğutan savaş karşıtı propagandanın İkinci Dünya Savaşı'nın ilk yılları ile birlikte değişmeye başladığını belirten yazarların söylemiyle; savaşı arzulanan bir olgu haline getirebilmek için taktik değiştirilmiş, "bir milleti müdafaa değil ancak taarruz ruhunun ayakta tutabilir" benzeri söylemler öne çıkmaya başlamıştır. Tekeli ve İlkin bu anlayışı, Mustafa Kemal'in "Yurtta Sulh Cihanda Sulh" ilkesinden ziyade Hitler'in "İnsanlık daima mücadele içinde büyüdü; ebedi sulh onu mezara götürür" anlayışının benimsenmesi olarak tanımlıyorlar (sayfa 26).

Tekeli ve İlkin burada bir soru soruyorlar (sayfa 655): Ordu ve halkta Hitler sempatanlığının yaygın olduğu bir dönemde Türkiye neden Mihver devletler yerine Müttefikler'in yanında yer aldı, nasıl doğru tarafı seçti?

Bu sorunun cevabının savaş sırasında "doğru tarafı" seçmekten çok o günkü konjonktüre göre karar vermekle bağlantılı olduğu ileri sürülebilir. Yazarlar ise bu seçimi Türkiye'nin bağımsızlığını tehlikeye atmayacak başka bir seçeneğin olmamasına ve o günün Türk liderlerinin Birinci Dünya Savaşı tecrübesine sahip olmalarına bağlıyorlar (sayfa 655). Bu karar Almanya, İtalya ve Sovyetler Birliği'nin oluşturduğu tehlikenin büyüklüğünü göstermesi açısından da önemlidir. Yazarlar bu konuda önemli bir tespitte de bulunuyorlar; Birinci Dünya Savaşı deneyimine sahip İsmet İnönü ve Mareşal Fevzi Çakmak'ın "Üstün deniz gücüne sahip olanlar yeni bir dünya savaşının galipleri olacaktır," öngörüsünün bu kararın şekillenmesinde büyük rol oynamıştır (sayfa 655).

Yazarlar Türkiye'nin savaşın sonuna kadar baskılara dayanıp savaş dışı kalmasını ve tüm savaş boyunca elde ettiği müzakere gücünün en önemli nedenini Birinci Dünya Savaşı'nı yakından yaşamış olan Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'nün deneyimlerine bağlıyorlar. Tek parti yönetiminin de bu durumu kolaylaştırdığını belirten Tekeli ve İlkin, bu durumu İngiliz askeri tarihçi ve stratejist Liddell Hart'ın "yüksek strateji" olarak adlandırdığı uygulama halindeki siyaset ile tanımlıyorlar.²

Kitapta eleştirebilecek bir konu, Türkiye'nin taraf seçmesinde İtalya'nın belirleyici bir rolünün olmadığı düşüncesidir. Tekeli ve İlkin Türkiye'nin taraf seçmesinde İtalya'nın önemli bir faktör olmadığını, İtalya'nın savaş performansının da bu kararı doğruladığını savunuyorlar. Yazarların belirttiği gibi Almanya ve Rusya'nın Türkiye'nin çekindiği iki büyük güç olmakla birlikte karar verme sürecinde bir tehdit olarak İtalya'nın oynadığı rol de önemlidir. Prof. Dr. Günay Göksu Özdoğan'ın belirttiği üzere Mart 1939'da Almanya'nın Çekoslovakya'yı, İtalya'nın da Arnavutluk'u işgal etmesi, Mihver ülkelerinin saldırganlığına karşı Türkiye'yi güvenlik arayışına itmiştir. Mussolini'nin Akdeniz'le ilgili planları, Oniki Ada'yı silahlandırması, Habeşistan'ı işgali İtalya'nın yayılmacılığının ciddi

2 Kitaptaki açıklamaya göre "yüksek strateji", ülkenin temel siyasal amacını gerçekleştirmek için askeri güçlerin mobilizasyonu da dâhil olmak üzere, bir milletin bütün imkânlarının, koordineli bir şekilde yönetilmesidir (sayfa 27).

bir tehdit olarak algılanmasına yol açmıştır. Buna karşın aynı dönemde Türkiye-Almanya arasındaki siyasi ve ekonomik ilişkiler uzun süre bozulmamış, Almanya'dan çok İtalya bir tehdit unsuru olarak görülmüştür.³ Prof. Dr. Mustafa Aydın da 1939-1941 yılları arasında savaşa giden yolda İtalyan tehdidini vurgulamaktadır. Oniki Ada'yı elinde tutan İtalya'nın Arnavutluk'un işgaliyle Balkanlar'a doğru yayılması Türkiye için ciddi bir endişe kaynağı olurken, Mussolini'nin 1934'teki bir kongrede tarihi hedeflerini Asya ve Afrika olarak açıklaması, konuşmalarında Akdeniz'den *Mare Nostrum* (Bizim Deniz) olarak söz etmesi, Türkiye'yi rahatsız etmekteydi. Birinci Dünya Savaşı sonunda Anadolu topraklarından istediği payı alamamış İtalya'nın bu bölgeleri ele geçirme isteği hâlâ canlı duruyor, Akdeniz'de Türk ticaret gemileri saldırıya uğradığında kuşkular İtalya'yı işaret ediyordu.⁴

Cumhuriyet sonrası dönemde Türk Ordusu'nun gelişiminin detaylarıyla yer aldığı kitapta yazarların da özellikle vurguladıkları nokta, araştırmalarında sadece İngiliz kaynaklarının kullanılmış olduğudur. Yazarlar, Türk askeri arşivlerinin kapalı olmasının, savaşımsa dahi savaş ekonomisi yaşamış Türkiye'nin o dönemi hakkında yeterli veri toplanmasına olanak vermediğini belirtmektedirler. Yazarlar özellikle ordusu hızla büyüyen bir ülkenin orduya kaydırmak zorunda kaldığı üretici nüfusla ilgili ve motorize olmayan ordunun hayvan gücü konusunda yeterli veri sağlanamamasının eksikliğini vurgulamaktadırlar (sayfa 662).

Özetle, iki önemli siyasi tarihçi olan İlhan Tekeli ve Selim İlkin tarafından kaleme alınan bu çalışma, bu dönemdeki Türk dış politikasını dış gelişmeleri olduğu kadar iç gelişmeleri de ele alarak inceleme hedefine ulaşmış görünmektedir. Kitapta askeri stratejiler mercek altına alınarak cephelerin konumlandırılmasından Türk Ordusu'nun sayısal verilerine kadar derinlemesine bir çalışma yapılmıştır. Temel kaynak niteliğindeki bu eser, döneme ait fotoğraf, afiş, karikatür ve haritalar ile de zenginleştirilmiş görsel bir anlatı olarak okuyanlara renkli bir okuma imkânı sunmaktadır.

3 Özdoğan, "İkinci Dünya Savaşı", sayfa 133.

4 Mustafa Aydın, "Savaş Kaosunda Türkiye: Göreceli Özerklik-2", Baskın Oran (ed.), *Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşı'ndan Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar Cilt 1 1919-1980*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2012, s.415.